

SLOVENSKÁ ŠTATISTIKA a DEMOGRAFIA

SLOVAK STATISTICS
and DEMOGRAPHY

3/2024

ročník/volume 34

Recenzovaný vedecký časopis so zameraním na prezentáciu moderných štatistických a demografických metód a postupov.

Scientific peer-reviewed journal focusing on the presentation of modern statistical and demographic methods and procedures.

Článok/Article: 3

Typ článku/Type of article: vedecký článok/scientific article

Strany/Pages: 42 – 61

Dátum vydania/Publication date: 15. júl 2024/July 15, 2024

Branislav ŠPROCHA
INFOSTAT – Výskumné demografické centrum
Centrum spoločenských a psychologických vied SAV, v. v. i.

**NIEKTORÉ ASPEKTY RODINNÉHO A REPRODUKČNÉHO SPRÁVANIA OSÔB
MARGINALIZOVANÝCH RÓMSKÝCH KOMUNÍT NA SLOVENSKU PODĽA
VÝSLEDKOV ZISŤOVANIA EU-SILC MRK 2020¹**

**SOME ASPECTS OF FAMILY AND REPRODUCTIVE BEHAVIOR OF PERSONS
FROM MARGINALIZED ROMA COMMUNITIES IN SLOVAKIA ACCORDING TO
THE RESULTS OF THE EU-SILC MRK 2020 SURVEY**

ABSTRAKT

Cieľom príspevku je prostredníctvom dostupných údajov získaných v rámci zisťovania EU-SILC MRK 2020 analyzovať niektoré aspekty rodinného a reprodukčného správania osôb žijúcich v marginalizovaných rómskych komunitách na Slovensku. Získané výsledky potvrdili výrazne mladšiu vekovú štruktúru týchto osôb, značný reprodukčný potenciál pre ďalší populačný vývoj, ako aj veľmi nízke zastúpenie seniorskej zložky a tým aj zaťaženie produktívnej skupiny. Analýza tiež poukázala na skorší začiatok manželského a materského štartu ako aj nezanedbateľnú časť osôb, ktoré do manželstva nevstúpia, resp. sa nikdy nestanú matkou. Charakteristickou črtou je tiež nízky podiel ovdovených a najmä rozvedených osôb. Výsledky zároveň potvrdzujú veľký význam kohabitácií. Dominantnými sú predovšetkým domácnosti s väčším počtom osôb. Ide najmä o domácnosti dvoch rodičov s tromi a viac závislými deťmi. Dôležitou súčasťou sú aj rôzne formy viacgeneračného súžitia. Naopak, nízke zastúpenie dosahujú domácnosti jednotlivcov, domácnosti dvoch dospelých bez závislých detí, ako aj neúplné rodiny.

ABSTRACT

The aim of the paper is to analyze some aspects of the family and reproductive behaviour of persons living in marginalized Roma communities in Slovakia using the available data obtained within the EU-SILC MRK 2020 survey. The obtained results confirmed the significantly younger age structure of these persons, considerable reproductive potential for further population development, as well as a very low representation of the senior component and thus the burden on the productive group. The analysis also pointed to an earlier start of marriage and motherhood, as well as an inconsiderable part of people who do not enter into marriage, or will never become a mother. A characteristic feature is also the low proportion of widowed and especially divorced persons. The results also confirm the great importance of cohabitation. Households with a larger number of people are dominant. These are mainly two-parent households with three or more dependent children. Various forms of multigenerational coexistence are also a major part. On the contrary, low level of participation is achieved by households of individuals, households of two adults without dependent children, as well as single-parent families.

¹ Príspevok je výsledkom projektu VEGA č. 2/0064/23 Časové a priestorové zmeny rodinných domácností na Slovensku a ich možné faktory a APVV-23-0062 Depopulácia a destabilizácia? Prognózy a simulácie demografického vývoja SR do konca 21. storočia a modelovanie jeho vybraných dopadov.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

marginalizované rómske komunity, EU-SILC, veková štruktúra, rodinný stav, domácnosti, bezdetnosť, kohabitácie, priemerný vek pri prvom sobáši

KEY WORDS

marginalized Roma communities, EU-SILC, age structure, marital status, households, childlessness, cohabitation, mean age at first marriage, mean age at first birth

1. ÚVOD

Všetky dostupné analýzy rómskej populácie na Slovensku bez ohľadu na spôsob jej vymedzenia, zdroje údajov či samotné tematické zameranie poukazujú na dlhodobé pretrvávanie viacerých špecifických znakov v charaktere reprodukčného a rodinného správania, ako je napríklad skorý začiatok párového súžitia, materského štartu, vyššia plodnosť, častejšie rodenie detí mimo manželského zväzku, či vyššia úmrtnosť [napr. 2, 12, 14, 16, 17]. Platí to najmä v spojitosti s osobami žijúcimi v prostredí marginalizovaných rómskych komunít (ďalej MRK). Práve komplexnejšia analýza demografickej reprodukcie a rodinného správania z tohto prostredia naráža najmä na problém dostupnosti vhodných vstupných údajov. Kľúčovým je predovšetkým nemožnosť spracovania informácií za väčšiu vzorku, resp. v ideálnom prípade vyčerpávajúcu skupinu osôb žijúcich v prostredí MRK. Najčastejšie sa preto takéto špecializované analýzy opierajú napríklad o údaje z oficiálnej demografickej štatistiky a zameriavajú sa na obce, v ktorých podľa Atlasu rómskych komunít (resp. jednotlivých verzií atlasu, ďalej ARK) žije najvyšší podiel osôb v prostredí MRK [napr. 7, 10, 11, 12, 17]. Ďalším zdrojom údajov sú rôzne špeciálne zisťovania, ktoré však prinášajú informácie len za analyzovanú vzorku MRK. V ojedinelých prípadoch existuje snaha o to, aby získané výsledky boli reprezentatívne pre celú rómsku populáciu na Slovensku alebo aspoň časť osôb žijúcich v MRK. Takýmto druhom výberového zisťovania bolo aj EU-SILC MRK, ktoré sa realizovalo v dvoch vlnách, v rokoch 2018 a 2020.

Hlavným cieľom príspevku je na príklade voľne dostupných údajov zo zisťovania EU-SILC MRK 2020 poukázať na niektoré možnosti ich využitia v spojitosti s analýzou vybraných aspektov rodinného a reprodukčného správania osôb žijúcich v prostredí MRK na Slovensku. Konkrétne budeme hodnotiť vekovo-pohlavnú štruktúru, zloženie osôb podľa rodinného stavu a zloženie domácností, v ktorých tieto osoby v čase zisťovania žili. Niektoré otázky použité v dotazníku umožňujú tiež analyzovať aspekty spojené so začiatkom manželskej a reprodukčnej dráhy.

V spojitosti s použitým zdrojom údajov je však čitateľa potrebné hneď na úvod upozorniť, že hlavným zámerom zisťovania EU-SILC MRK 2020 nie je získavanie údajov demografickej povahy, ale predovšetkým poskytnutie podrobných informácií o životných podmienkach domácností z prostredia marginalizovaných rómskych komunít [6]. Preto rozsah, ako aj samotná výpovedná hodnota záverov prezentovaných v tomto článku môže mať limitujúci charakter. Predovšetkým je potrebné si uvedomiť, že nie je možné ich zovšeobecňovať na celú rómsku populáciu Slovenska, keďže zisťovanie sa zameriavalo na marginalizované komunity. Rovnako je potrebné zohľadniť samotný charakter zdroja údajov a limitujúce možnosti z hľadiska miery podrobnosti triedenia vstupných údajov vzhľadom na rozsah skúmanej vzorky.

2. ZÁKLADNÁ CHARAKTERISTIKA ZDROJA ÚDAJOV

Výberové zisťovanie EU-SILC MRK 2020 realizoval koncom roka 2020 Úrad splnomocnenca vlády pre rómske komunity (ďalej ÚSVRK) a Štatistický úradom SR (ďalej ŠÚ SR). Na tento účel bolo vybraných približne 1000 domácností tak, aby táto vzorka bola reprezentatívna pre marginalizované rómske komunity na Slovensku. Pri výbere respondentov sa zohľadňovalo jednak rozloženie populácie osôb MRK podľa krajov Slovenska, ale aj typu sídelnej lokality resp. miery jej priestorového vylúčenia [bližšie 6]. Podkladom na realizáciu zisťovania sa stal Atlas rómskych komunít 2019.

Základnou štatistickou jednotkou zisťovania EU-SILC MRK 2020 boli hospodáriace domácnosti. Za hospodáriacu domácnosť sa najčastejšie považovala tzv. nukleárna rodina, teda spoločenstvo rodičov a ich detí (väčšinou neožených, resp. nevydatých detí). Ak tieto deti mali už svojho partnera (druha, družku – nie manžela, manželku) a žili v jednej domácnosti s rodičmi bez toho, aby sa im už narodili deti, mali byť súčasťou hospodáriacej domácnosti rodičov. Ak už mali aspoň jedno dieťa, v zmysle metodiky EU-SILC MRK 2020 sa považovali za osobitnú hospodáriacu domácnosť [bližšie 6].

Na zber údajov v teréne sa použili štyri dotazníky. V dotazníku A s názvom Zloženie domácností sa zisťovali údaje o zložení skúmanej domácnosti a každého jej člena bez ohľadu na vek. Dotazník B sa zameriaval na získanie údajov za hospodáriacu domácnosť. Dotazník C poskytoval ďalšie vybrané údaje za osoby vo veku 16 a viac rokov, ktoré boli členmi danej domácnosti. Do dotazníka C bol ešte vsunutý dotazník FRA, zameriavajúci sa na skúsenosti s diskrimináciou a násilím a povedomím o možnostiach právnej pomoci.

Ako už bolo spomenuté, výsledky zisťovania sú voľne dostupné na stránkach ÚSVRK, a to v štyroch súboroch:

- D – register všetkých skúmaných domácností,
- R – register všetkých osôb zo skúmaných domácností,
- H – údaje za všetky skúmané domácnosti,
- P – údaje o osobách starších ako 16 rokov.

Detailnejšie sa ich obsahom nebudeme zaoberať a spomenieme, že na naše účely bol využitý len register všetkých osôb R a niektoré údaje o osobách starších ako 16 rokov z databázy P. Údaje majú pridelené váhy na úrovni osôb a domácností, ktoré boli konštruované na základe vekovo-pohlavnej štruktúry z Atlasu rómskych komunít 2013. Tie sa využili aj na účely našich analýz.

Ako vyplýva z metodických pokynov na zisťovanie EU-SILC MRK 2020, predmetom zisťovania (a teda súčasťou databázy R) boli všetky osoby, ktoré vo vybranom byte alebo obydli obvykle bývajú. Ďalej to boli podnájomníci a hostia, ktorých zamýšľaná dĺžka pobytu v danej domácnosti bola dlhšia ako 6 mesiacov. Okrem toho sem patrili osoby dočasne neprítomné, ktoré neboli v čase zisťovania súčasťou žiadnej inej bytovej domácnosti, mali jasnú finančnú väzbu na skúmanú domácnosť a ich neprítomnosť neprekročila obdobie 6 mesiacov. Medzi členov domácnosti sa počítali aj študujúce alebo pracujúce osoby mimo bydliska. U nich nezáležalo na dĺžke neprítomnosti, no nesmeli mať žiadnu inú súkromnú adresu a museli mať tesné finančné väzby na vyšetřovanú domácnosť. Do zisťovania v skúmanej domácnosti sa tak nezapisovali osoby prítomné len dočasne, ktoré mali vlastnú domácnosť inde (napr.

boli na návšteve), osoby dlhodobo neprítomné (viac ako 6 mesiacov) a bez existenčných väzieb na danú domácnosť.

Zo súboru R pre potreby stanovených cieľov boli využité údaje o veku (konštruovaný z mesiaca a roku narodenia), pohlaví a rodinného stavu.

Rodinný stav pre potreby zisťovania predstavoval demografický, sociálny, právny a štatistický znak, ktorý označuje stav osoby podľa väzby na manželstvo a rodinu (t. j. stav de iure). Ako slobodná osoba mohla byť zapísaná len taká, ktorá nikdy nebola ženatá alebo vydatá. Ženatý alebo vydatá sú osoby, ktoré v čase zisťovania boli v manželskom zväzku. V prípade, že jednotlivci mali iné ako slovenské štátne občianstvo, do tejto skupiny bolo možné zaradiť aj osoby deklarujúce registrované partnerstvo. Kategóriu vdovec/vdova a rozvedený/rozvedená mohli uviesť len tí respondenti, ktorí po strate partnera, resp. po legislatívnom ukončení manželstva opätovne neboli ženatí alebo vydaté.

Ďalším dôležitým znakom bola prítomnosť konsenzuálneho zväzku. Osoby v ňom žijúce museli žiť v jednej hospodáriacej domácnosti. V zisťovaní sa pritom rozlišovali dva druhy konsenzuálnych zväzkov:

1) na právnom základe – išlo o súžitie zákonného manžela s manželkou alebo osôb v registrovanom partnerstve v jednej hospodáriacej domácnosti,

2) bez právneho základu – zväzok uzavretý „ústnou“ dohodou. Išlo teda o zväzok medzi nezosobášenými partnermi („de facto“ druh a družka) bez ohľadu na pohlavie.

Dôležitou súčasťou zisťovania pre potreby analýzy časovania manželského štartu bola otázka na vek vstupu do prvého manželstva. Prostredníctvom nej sme hodnotili jednak samotné vekové rozloženie odpovedí, ako aj konštruovali priemerný vek mužov a žien pri vstupe do prvého manželstva.

Vzťahy medzi osobami domácnosti sa zisťovali v rámci tzv. vzťahovej tabuľky. Vypíňané boli na základe reálneho stavu členov v domácnosti a za všetkých súčasných členov domácnosti, vrátane dočasne neprítomných. Konkrétne boli identifikované nasledujúce vzťahy: manžel/manželka, otec/matka, syn/dcéra, brat/sestra, zať/svokra, starý otec/stará matka, vnuk/vnučka, iný príbuzný, druh/družka, osoba mimo príbuzenského vzťahu.

Zo vzťahovej matice bol do databázy odvodený typ domácnosti, a to konkrétne: jednočlenná domácnosť, domácnosť 2 dospelých bez závislých detí – obaja vo veku pod 65 rokov, domácnosť 2 dospelých bez závislých detí – aspoň jeden dospelý vo veku 65 rokov a viac, ostatné domácnosti bez závislých detí, domácnosť s 1 rodičom a s 1 alebo viac závislými deťmi, domácnosť 2 dospelých s 1 závislým dieťaťom, domácnosť 2 dospelých s 2 závislými deťmi, domácnosť 2 dospelých s 3 alebo viac závislými deťmi, ostatné domácnosti so závislými deťmi.

Z databázy P sa pre potreby analýzy reprodukčného správania využila otázka na vek ženy, v ktorom sa jej narodilo prvé dieťa. Ak sa žena ešte nestala matkou malo byť v dotazníku uvedené zreteľne „netýka sa“. Vďaka tomu vieme analyzovať nielen časovanie materského štartu, ale aj podiel bezdetných žien podľa veku. Určitým nedostatkom je skutočnosť, že predmetné otázky vypíňali len osoby vo veku 16 a viac rokov.

3. VEKOVÁ A POHLAVNÁ ŠTRUKTÚRA

Všetky dostupné štúdie [7, 12, 14, 15, 16, 17] bez ohľadu na spôsob vymedzenia rómskej populácie na Slovensku poukazujú na jej výrazne mladšiu vekovú štruktúru. Tá je kombináciou predovšetkým vysokého zastúpenia detskej a predproduktívnej zložky ako výsledok pretrvávajúcej vyššej plodnosti [13, 16, 17] a naopak nízkeho zastúpenia poreprodukčnej a poproduktívnej časti populácie. Jej významne nižšia váha je odrazom nepriaznivých úmrtnostných pomerov [10, 11] a tiež zaostávania rómskej populácie v celkovej transformácii reprodukčného správania za nerómskou majoritnou populáciou [13, 14].

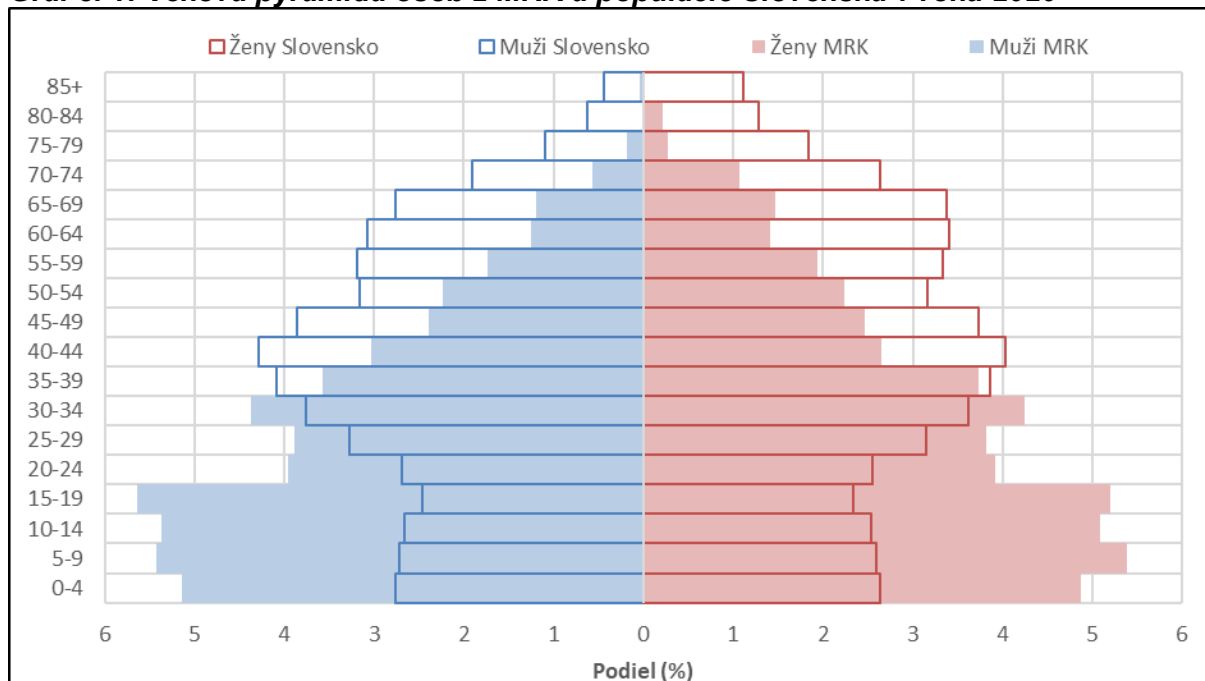
Údaje získané zisťovaním EU-SILC MRK 2020 tieto zistenia potvrdili. Priemerný vek osôb žijúcich v MRK sa podľa výsledkov pohyboval približne na úrovni 28,1 roka. Rovnako je zrejmy výrazne nadpriemerný podiel detskej zložky. Osoby vo veku do 15 rokov tvorili v prostredí MRK viac ako 31 %. Na druhej strane výsledky EU-SILC MRK 2020 signalizujú len veľmi nízke zastúpenie seniorskej zložky. Osoby vo veku 65 a viac rokov predstavujú v tomto prostredí len približne 5 % z celej populácie. V podstate marginálnou (pod 0,5 %) je početnosť a váha osôb vo veku oldest-old (80 a viac rokov).

Najpočetnejšou zložkou podľa analyzovaného zisťovania v MRK na Slovensku bola jednoznačne populácia v reprodukčnom veku. Muži a ženy vo veku 15 – 49 rokov tvorili viac ako polovicu z celej populácie MRK. Z uvedeného je tiež zrejme, že poreprodukčná veková skupina tvorí len približne 16 %. Prevalu predreprodukčnej časti nad poreprodukčnou časťou populácie MRK potvrdzuje aj hodnota Billeterovho indexu (29 %). Na relatívnu mladosť populácie MRK poukazuje aj údaj o indexe starnutia. Na 100 detí do 15 rokov podľa údajov EU-SILC MRK 2020 pripadalo len približne 16 seniorov.

Ak sa pozrieme na vekovú štruktúru z ekonomického hľadiska, potom opakovane môžeme identifikovať veľký vplyv predproduktívnej časti (osoby vo veku 0 – 19 rokov), ktorá podľa výsledkov zisťovania EU-SILC MRK 2020 predstavovala niečo viac ako 42 %. Prevalu pritom majú osoby v produktívnom veku s takmer 53 %. Vzhľadom na veľmi nízku váhu seniorskej populácie platí, že index ekonomickej závislosti starých dosahuje necelých 10 %. Oveľa väčšie zaťaženie tak identifikujeme z hľadiska predproduktívnej zložky, keď na 100 osôb vo veku 20 – 64 rokov pripadalo až takmer 80 neproduktívnych osôb vo veku do 20 rokov.

Špecifický charakter vekovej štruktúry osôb z prostredia MRK potvrdzuje aj porovnanie tvaru vekových pyramíd pre túto populáciu a celú populáciu Slovenska (graf č. 1). Súčasne graf č. 1 poukazuje na niekoľko špecifických aspektov vekovej štruktúry MRK. Predovšetkým je to postupný pokles početnosti v detskej zložke smerom k najmladším vekovým skupinám. V prípade, že toto zistenie reflektuje realitu a nie je výsledkom „chyby“ výberového zisťovania, potom by nepriamo signalizovalo buď na klesajúcu pôrodnosť a plodnosť, alebo väčšie migračné úbytky v najmladších generáciách osôb z MRK. Obdobne špecifickým je významný pokles početnosti osôb vo veku 20 – 29 rokov v porovnaní s predchádzajúcou a nasledujúcou vekovou skupinou (graf č. 1). Aj v tomto prípade by mohlo ísť o efekt zvýšenej mobility osôb z MRK. Keďže však pracujeme s výberovým zisťovaním, nie je možné abstrahovať ani od efektu podhodnotenia daných vekových skupín.

Graf č. 1: Veková pyramída osôb z MRK a populácie Slovenska v roku 2020

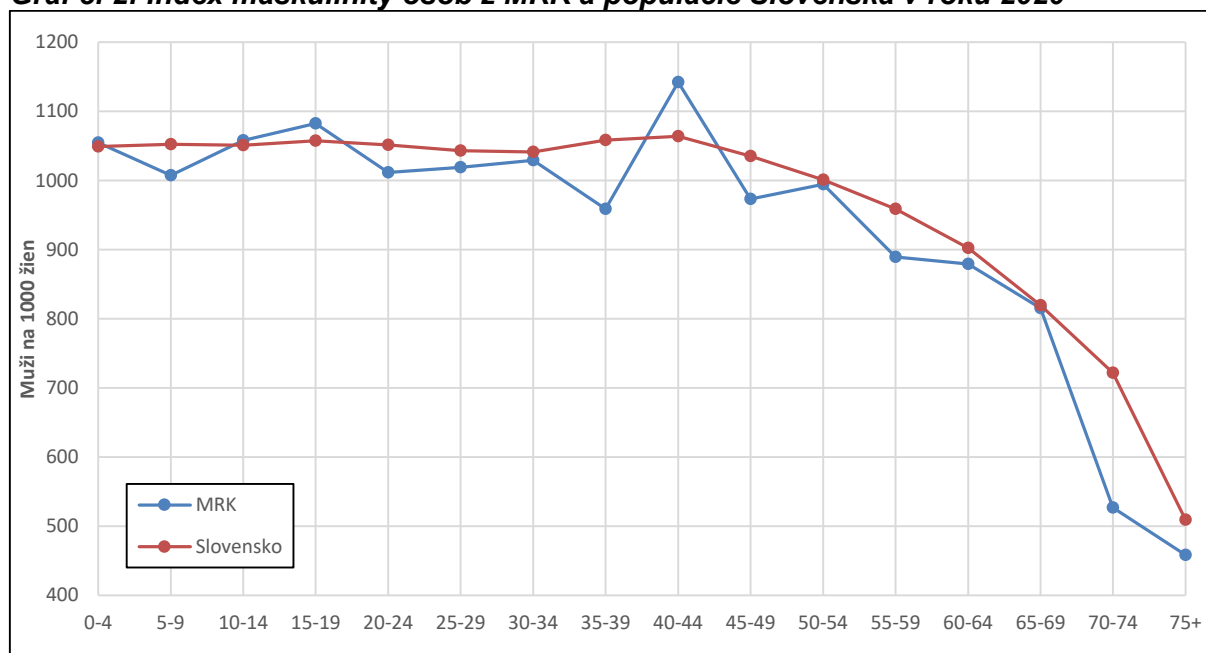

Zdroj: EU-SILC MRK 2020, DATACube; výpočty autora

Určitou zvláštnosťou výsledkov z EU-SILC MRK 2020 je aj vyrovnanosť celkového počtu mužov a žien. V celej populácii Slovenska pritom majú dlhodobo prevahu ženy nad mužmi. V roku 2020 napríklad index maskulinity dosahoval úroveň necelých 955 mužov na 1000 žien. Na vyššie hodnoty indexu maskulinity v rómskej populácii bez ohľadu na jej vymedzenie poukazovali aj niektoré predchádzajúce zistenia [12, 14]. Tento jav by mohol byť v komparácii s celoslovenskou populáciou výsledkom výrazne horších úmrtnostných pomerov, kratšej dĺžky života a predovšetkým výrazne nižšej nadúmrtnosti osôb z MRK [2, 3, 10].

Detailnejší pohľad na vývoj indexu maskulinity podľa veku (graf č. 2) poukazuje na niektoré všeobecne platné znaky identifikované pri analýze štruktúry obyvateľstva podľa pohlavia. Predovšetkým vďaka mierne častejšiemu rodeniu chlapcov majú v najmladších vekoch o niečo vyššie zastúpenie chlapci. Potvrdzujú to aj získané údaje zo zisťovania EU-SILC MRK 2020. Hodnota indexu maskulinity sa nad hranicu 1000 osôb stabilne udržiavala až do veku 30 – 34 rokov. V nasledujúcej vekovej skupine už môžeme identifikovať miernu prevahu žien, ktorá je ešte vo veku 40 – 44 rokov narušená pomerne výrazným nárastom hodnoty indexu maskulinity nad hranicu 1000 osôb. Tento aspekt je veľmi ťažké logicky vysvetliť. Domnievame sa, že je predovšetkým podmienený spôsobom zberu údajov a veľkosťou vzorky zisťovania. Smerom k starším vekom však už postupne dochádza k prehĺbovaniu prevahy žien, tak ako to môžeme vidieť aj v celej populácii Slovenska (graf č. 2).

Graf č. 2: Index maskulinity osôb z MRK a populácie Slovenska v roku 2020

Zdroj: EU-SILC MRK 2020, DATAcube; výpočty autora

Z grafu č. 2 je tiež zrejmé, že medzi oboma sledovanými populáciami existujú určité rozdiely. Vo všeobecnosti sa ukazuje, že v celej populácii Slovenska prevaha mužov v mladšom veku je o niečo výraznejšia, ako to bolo v MRK. Výnimkou je len najmladšia veková skupina a osoby vo veku 10 – 14 a 15 – 19 rokov. Okrem toho vyššie hodnoty indexu maskulinity registrujeme v MRK už len v spomínanom špecifickom veku 40 – 44. Rovnako platí, že v celom poreprodukčnom veku je postupne sa prehĺbujúca prevaha žien výraznejšia v celej populácii Slovenska. Keďže sa však tieto vekové skupiny podieľali len v minimálnej miere na celkovej počte obyvateľov MRK, kľúčovým pre sumárnu hodnotu indexu maskulinity v tomto špecifickom prostredí je nastavenie pomeru medzi pohlaviami v predreprodukčnom a reprodukčnom veku.

4. ŠTRUKTÚRA PODĽA RODINNÉHO STAVU

Mladá veková štruktúra osôb v MRK ovplyvňuje aj ich zloženie podľa rodinného stavu. Podľa výsledkov zisťovania EU-SILC MRK 2020 je možné jednoznačne povedať, že prevahu majú slobodné osoby. Vzhľadom na určité rozdiely v časovaní vstupu do prvého manželstva (pozri ďalej) a pravdepodobne aj v riziku ovdovenia a rozvodu medzi pohlaviami, ako aj následného opätovného vstupu do manželstva existujú medzi pohlaviami určité diferencie.

V prípade celej populácie MRK bez ohľadu na vek, podiel slobodných mužov tvoril približne 66 %, kým u žien to bolo niečo viac ako 62 %. Ak sa zameriame len na tú časť populácie, ktorá z legislatívneho hľadiska už môže vstupovať do manželstva (16 a viac rokov), potom podiel slobodných predstavoval u mužov niečo viac ako 48 % a približne 44 % u žien. O niečo nižšiu váhu majú osoby žijúce v manželstve. Ženatí muži podľa údajov z EU-SILC MRK 2020 tvorili vo veku 16 a viac rokov približne 46 % a vydaté ženy necelých 43 %. Z uvedeného základného prehľadu je tak zrejmé, že ostatné dve skupiny rodinného stavu zohrávali v prostredí MRK minimálnu úlohu. O niečo častejšie nachádzame rozvedené a ovdovené osoby u žien. Kým rozvedení muži tvorili len niečo viac ako 3 %, u žien to bolo takmer 5 %. Ešte väčšie diferencie sú medzi podielom vdovcov a vdov. U mužov tvorili menej ako 3 %, kým u žien to bolo

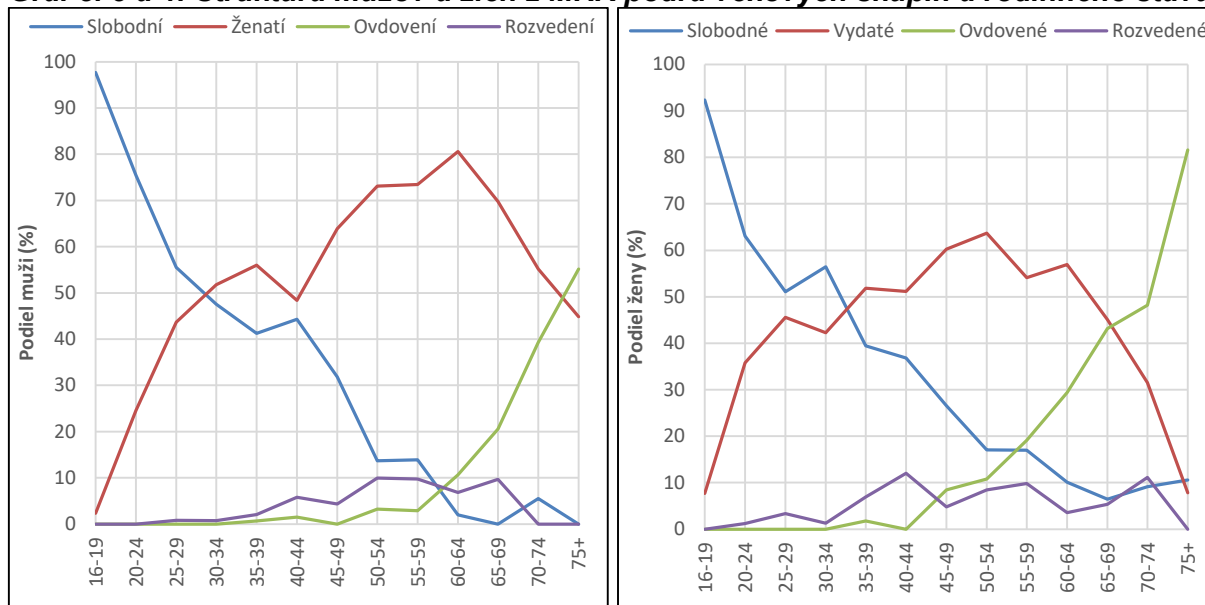
viac ako 8 %. Na porovnanie dopĺňame, že v celej populácii Slovenska v roku 2020 podiel slobodných mužov vo veku 16 a viac rokov predstavoval necelých 39 % a u žien to bolo dokonca o 10 p. b. menej. Prevalu mali osoby v manželstve (49 % muži, 47 % ženy), pričom rozvedených bola asi desatina mužov a necelých 12 % žien. Na vdovcov pripadali necelé 3 % a na vdovy to bolo až takmer 13 %.

Detailnejšie rozloženie obyvateľstva MRK podľa veku, pohlavia a rodinného stavu prezentujú nasledujúce grafy č. 3 a 4. Pokles podielu slobodných s vekom je v podstate u oboch pohlaví relatívne dynamický, a to najmä v najmladších vekových skupinách. Opačný trend identifikujeme u osôb v manželstve. Poukazuje to nepriamo na snahu nezanedbateľnej časti mužov a žien z MRK o vstup do manželstva už v mladom veku. Napríklad vo veku 25 – 29 rokov zostávalo podľa výsledkov EU-SILC MRK 2020 slobodných len približne 56 % mužov. U žien to dokonca bola len približne polovica. Smerom k starším vekovým skupinám sa však dynamika tohto poklesu spomaľuje, a preto vo veku 50 – 54 rokov zostalo slobodných približne 14 % mužov a 17 % žien. Ide pritom o zaujímavé zistenie, keďže po skončení reprodukčného veku sú vo všeobecnosti častejšie slobodnými muži ako ženy. Tento jav dlhodobo platí aj v populácii Slovenska.

Vďaka rýchlemu poklesu slobodných už v mladom veku vzniká v prostredí MRK prevaha osôb žijúcich v manželstve, u mužov vo veku 30 – 34 rokov a u žien vo veku 35 – 39 rokov. Aj to je do značnej miery špecifický jav, keďže v celej populácii Slovenska sa tento jav prejavuje u žien skôr. Podľa údajov EU-SILC MRK 2020 jednoznačne najväčšiu prevahu majú ženatí muži až na konci produktívneho veku (graf č. 3). U žien to je naopak, tesne po skončení reprodukčného veku (graf č. 4). Vo vyššom veku totižto v ich prípade identifikujeme pomerne rýchlo rastúce zastúpenie vdov. Tento trend je možné vidieť na konci produktívneho a začiatku seniorského veku aj u mužov, no neprebíha až s takou dynamikou. Aj preto vdovci nadobúdajú prevahu až v najstaršej vekovej skupine, kým u žien je to už vo veku 70 a viac rokov. Okrem toho je zastúpenie žien oveľa významnejšie, ako to bolo na strane mužov (pozri graf č. 3 a 4).

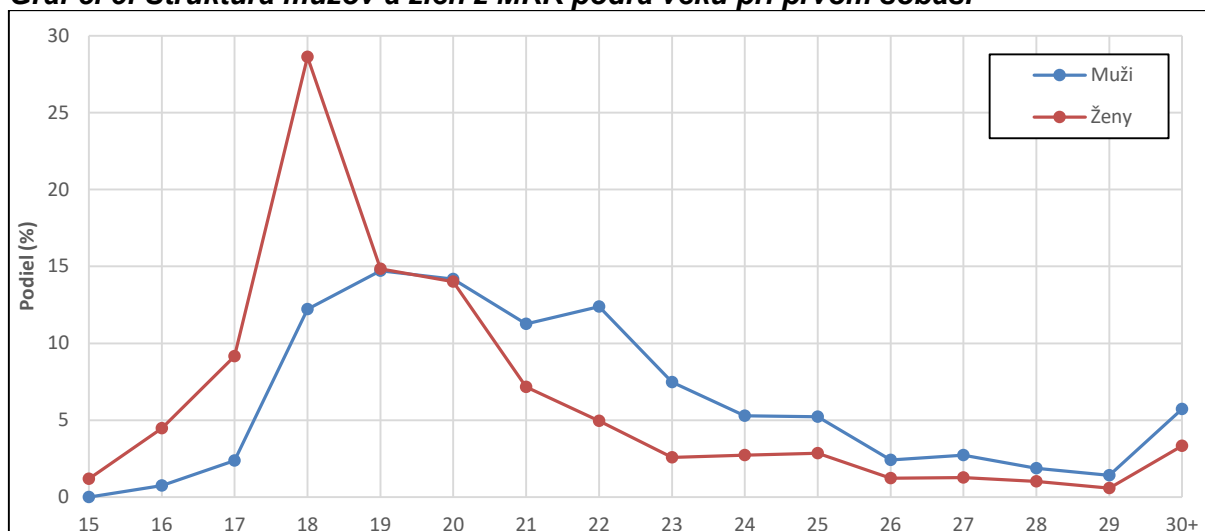
Rozvedení muži dosahovali najvyšší podiel v širšom vekovom spektre 50 – 69 rokov, no tvorili tu len asi desatinu. U žien sa na túto hranicu a mierne nad ňu dostávali osoby už od veku 40 – 44 rokov. Celkovo však rozvedení boli u oboch pohlaví v prostredí MRK marginálnou populačnou zložkou. Na skoré časovanie manželského štartu u nezanedbateľnej časti mužov a žien z MRK poukazujú aj výsledky o veku pri prvom sobáši. Detailnú štruktúru odpovedí prezentuje graf č. 5. Z neho je zrejmé, že až takmer 30 % respondentiek uviedlo v zisťovaní, že do prvého manželstva vstupovalo vo veku 18 rokov. Ďalších takmer 30 % pripadlo na vek 19 a 20 rokov. U mužov dosahoval vek 19 a 20 rokov približne rovnakú úroveň, pričom spoločne tvorili necelých 30 %. Nad hranicou 10 % sa v mužskej zložke nachádzal ešte vek 18, 21 a 22 rokov. Hodnota priemerného veku pri vstupe do prvého manželstva podľa výsledkov zisťovania EU-SILC MRK 2020 tak u mužov predstavovala približne 22,5 roka a u žien to bolo zhruba o 2 roky menej.

Graf č. 3 a 4: Štruktúra mužov a žien z MRK podľa vekových skupín a rodinného stavu

Zdroj: EU-SILC MRK 2020; výpočty autora

Graf č. 5: Štruktúra mužov a žien z MRK podľa veku pri prvom sobáší

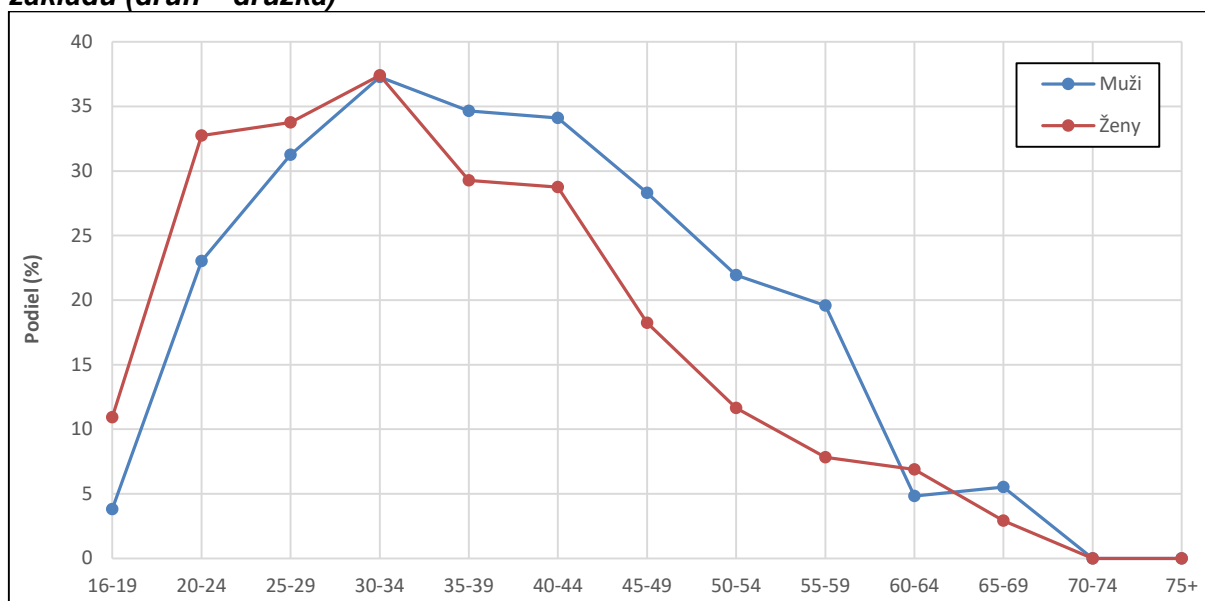
Zdroj: EU-SILC MRK 2020; výpočty autora

Aj napriek skoršiemu začiatku manželskej dráhy však výsledky zisťovania EU-SILC MRK 2020 potvrdili prítomnosť nezanedbateľného podielu mužov a žien, ktorým sa do dovŕšenia 50. roku života nepodarí ani raz oženiť, resp. vydať. Môžeme predpokladať, že tento jav je podmienený častejším párovým súžitím mimo manželského zväzku, ako na to u Rómov poukazujú niektoré parciálne štúdie [napr. 1, 5, 14].

Prítomnosť konsenzuálnych zväzkov bez právneho základu môžeme analyzovať aj prostredníctvom výsledkov zisťovania EU-SILC MRK 2020. Z grafu č. 6 je zrejmé, že u mužov podiel osôb žijúcich v takomto párovom zväzku prekračoval 30 % od veku 25 – 29 rokov až do 40 – 44 rokov s maximom (viac ako 37 %) vo veku 30 – 34 rokov. Nezanedbateľnou sociálnou kolektivitou sa konsenzuálne zväzky stávali aj pre osoby v poreprodukčnom veku. V podstate s výnimkou najstarších (60 a viac rokov) a najmladších vekových skupín podiel kohabitujúcich mužov tvoril minimálne jednu pätinu.

U žien boli kohabitácie v porovnaní s mužskou populáciou o niečo častejšie v mladšom veku. To však neplatí od veku 35 – 39 rokov, pričom už na konci reprodukčného obdobia ich podiel klesol pod hranicu 20 %. Menej ako desatinu tvorili vo veku 55 – 59 rokov. Vo všeobecnosti tak platí, že u oboch pohlaví konsenzuálne zväzky sú v prostredí MRK málo častými najmä u najstarších osôb. V ich prípade majú jednak rastúci význam zväzky na právnom základe, ktorý v najstarších vekových skupinách vystrieda dynamicky sa zvyšujúci podiel osôb, ktoré v žiadnom zväzku nežijú (graf č. 7 a 8). Platí to predovšetkým u žien, keďže tieto osoby mali prevahu už od začiatku seniorského veku (graf č. 9)

Graf č. 6: Podiel mužov a žien z MRK žijúcich v konsenzuálnom zväzku bez právneho základu (druh – družka)

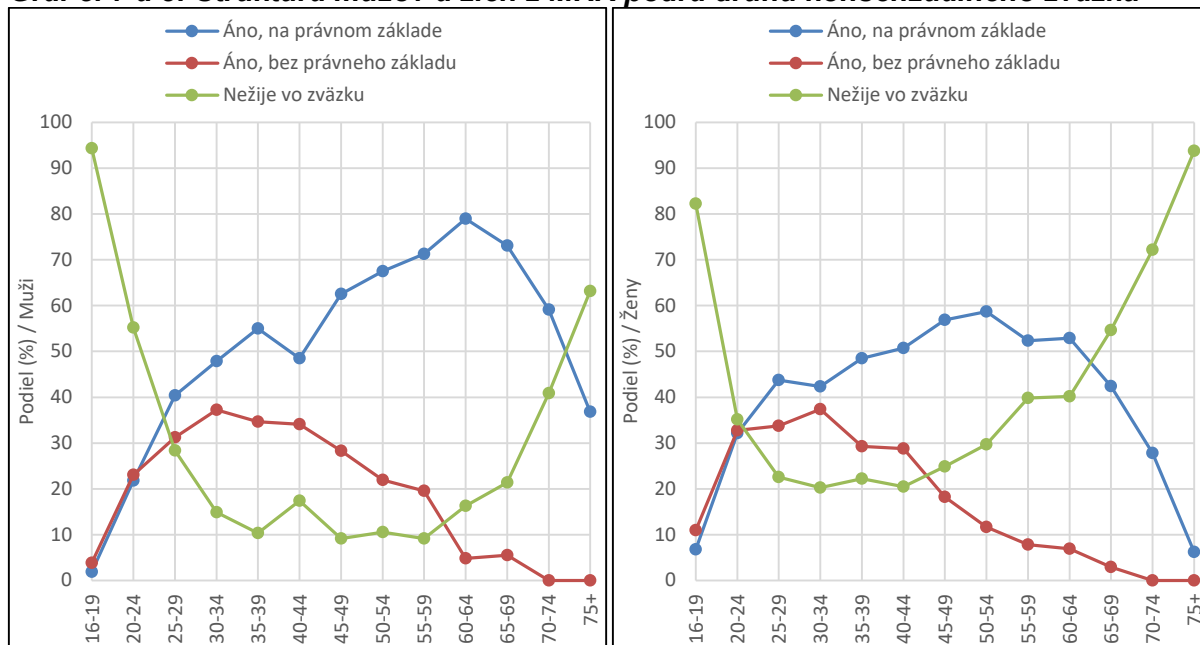

Zdroj: EU-SILC MRK 2020; výpočty autora

Okrem najstarších vekových skupín prevahu osôb, ktoré deklarovali, že nežijú v žiadnom type konsenzuálneho zväzku identifikujeme u mužov vo veku do 25 rokov a u žien len v najmladšej vekovej skupine 16 – 19 rokov. Aj to potvrdzuje predtým identifikovaný veľmi skorý začiatok párových súžití. Zaujímavosťou však je tiež zostávajúci nezanedbateľný podiel osôb mimo manželstva alebo kohabitácie. Podľa výsledkov EU-SILC MRK 2020 totižto vo veku 35 – 59 rokov približne desatina všetkých mužov uviedla, že nežije v žiadnom zväzku. V ženskej časti populácie je to dokonca dvojnásobok vo veku 25 – 44 rokov. To by mohlo byť jednak výsledkom nižšej stability párových súžití bez právneho základu, pričom určitá časť bude pripadať tiež na prípady, keď došlo k rozvodu manželstva, resp. v malej miere aj ovdoveniu. Súčasne s tým treba tiež predpokladať všeobecne platný jav nižšej pravdepodobnosti na opakovaný vstup do manželstva, resp. konsenzuálneho zväzku u žien a osôb s deťmi.

Zaujímavým zistením je tiež skutočnosť, že aj napriek pomerne vysokému zastúpeniu konsenzuálnych zväzkov, s výnimkou veku do 25 rokov majú v prostredí MRK signifikantnú prevahu osoby, ktoré žijú so svojím legislatívne uznaným partnerom alebo partnerkou.

Graf č. 7 a 8: Štruktúra mužov a žien z MRK podľa druhu konsenzuálneho vzťaku

Zdroj: EU-SILC MRK 2020; výpočty autora

5. VEĽKOSŤ A TYP DOMÁCNOSTI

Základnou jednotkou zisťovania EU-SILC MRK 2020 bola hospodáriaca domácnosť a osoby v nej žijúce. Okrem samotnej veľkosti domácností z hľadiska počtu členov vďaka vyplnenej vzťahovej tabuľke k osobe na čele skúmanej domácnosti umožňujú tiež ich klasifikáciu z hľadiska typov. Dostupné údaje pritom poskytujú možnosť spracovať tieto informácie z pohľadu samotných domácností, ako aj osôb v nich žijúcich. Vieme tak hodnotiť nielen samotnú štruktúru domácností, ale charakterizovať osoby podľa typu domácnosti, v ktorej v čase zisťovania žili.

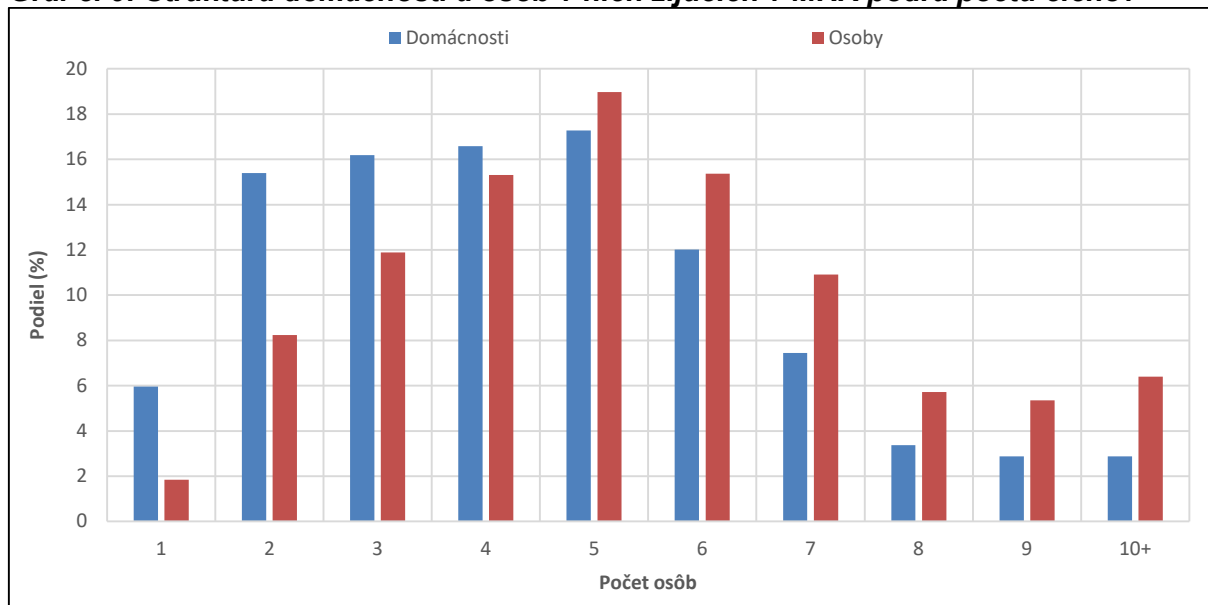
Podľa výsledkov EU-SILC MRK 2020 v jednej domácnosti v priemere žilo takmer 4,5 osoby. Marginálnymi pritom boli najmä jednočlenné domácnosti, ktoré tvorili len približne 6 % z celkového počtu a žili v nich necelých 1,3 % osôb. Naopak, najpočetnejšími boli domácnosti s 5 členmi, ktoré tvorili viac ako 17 % všetkých skúmaných domácností. Podľa zistených údajov v nich žilo pritom aj najviac osôb, a to takmer pätina všetkých mužov a žien. Vysoký podiel dosahovali aj domácnosti so 4 a 3 členmi. Ako ukazuje graf č. 9, nad hranicou 10 % sa pohybovali aj domácnosti s 2 a 6 členmi. Spoločne v domácnostiach so 4 – 6 členmi pritom žila približne polovica všetkých osôb.

Najmenej častými v prostredí MRK sú jednoznačne jednočlenné domácnosti. Platilo to z pohľadu samotných domácností, ako aj podielu osôb v nich žijúcich (graf č. 10). Marginálne zastúpenie dosahujú z oboch pohľadov aj rodinné domácnosti bez závislých detí, či neúplné rodiny s viac ako jedným závislým dieťaťom. Nízky podiel však identifikujeme aj pri úplných rodinách s 1 závislým dieťaťom.

Naopak, jednoznačne najpočetnejším typom domácností v prostredí MRK sú podľa výsledkov zisťovania EU-SILC MRK 2020 domácnosti tvorené 2 dospelými a aspoň 3 závislými deťmi. Tie tvoria viac ako 40 % všetkých domácností, pričom v nich žije celkovo zhruba 38 % všetkých osôb. To je v podstate aj vysvetlením zistenej pomerne vysokej priemernej veľkosti domácnosti v MRK.

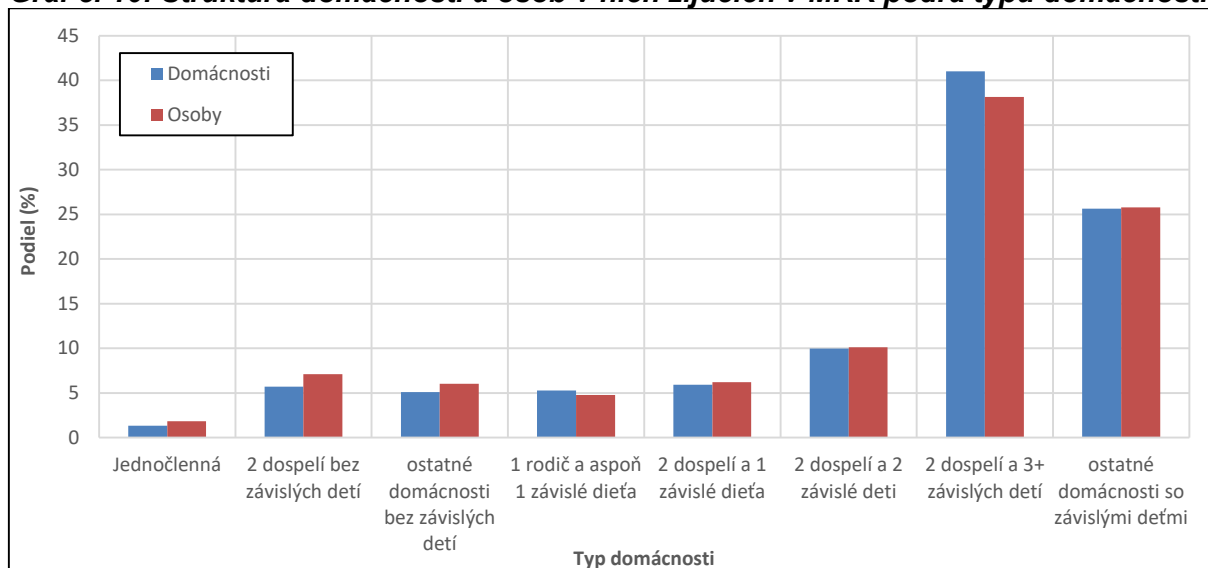
Veľký význam však má aj kategória tzv. ostatných domácností so závislými deťmi. Ich hlbšia analýza odhalila, že najčastejšie ide o rôzne formy viacgeneračných (predovšetkým 3-generačných) súžití starých rodičov so svojimi deťmi, resp. dieťaťom a ich partnermi a z takto vzniknutého zväzku narodených detí.

Graf č. 9: Štruktúra domácností a osôb v nich žijúcich v MRK podľa počtu členov

Zdroj: EU-SILC MRK 2020; výpočty autora

Graf č. 10: Štruktúra domácností a osôb v nich žijúcich v MRK podľa typu domácnosti

Zdroj: EU-SILC MRK 2020; výpočty autora

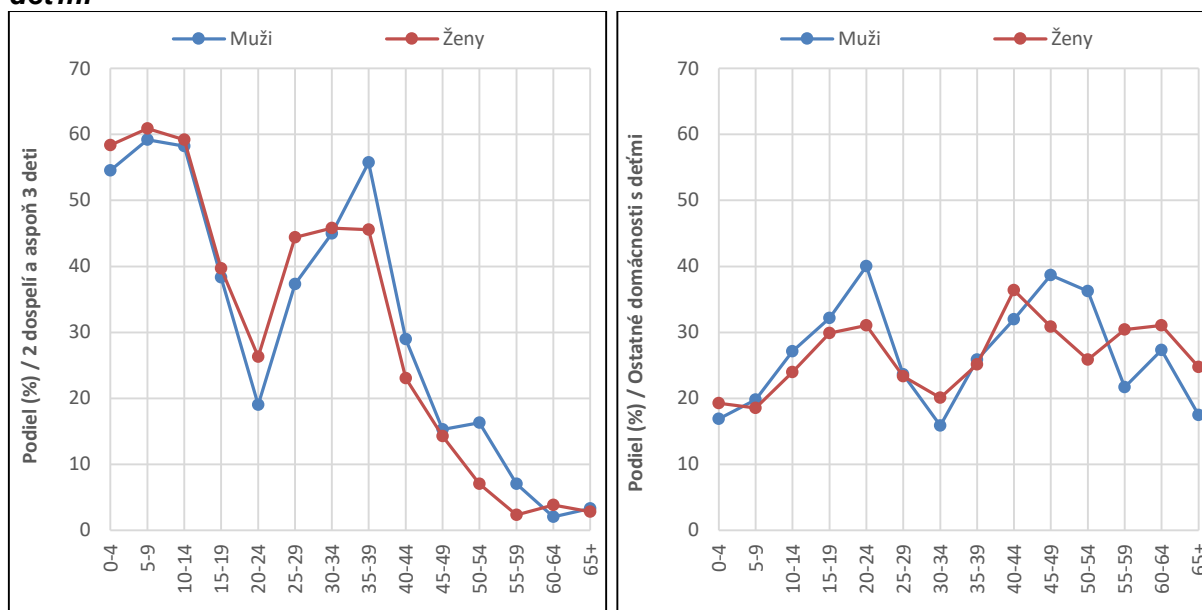
Hlbší pohľad na charakter domácností, v ktorých osoby z MRK v čase zisťovania žili, umožňuje kombinácia tejto informácie s vekom a ich pohlavím. Ako môžeme vidieť z grafu č. 11, v najmladších vekových skupinách mali jednoznačne prevahu domácnosti tvorené 2 dospelými osobami s aspoň tromi závislými deťmi. Znamená to tiež, že väčšina detí v prostredí MRK vyrastá s väčším počtom ďalších závislých detí (najmä súrodencov) v jednej domácnosti spoločne s 2 dospelými (najčastejšie rodičmi). Vo veku 15 – 19 a 20 – 24 rokov však zastúpenie týchto domácností výrazne klesá a do popredia sa, naopak, dostávajú ostatné domácnosti so závislými deťmi (graf

č. 12). Tento jav je odzrkadlením skorého začiatku partnerských a manželských zväzkov a skorého načasovania materskej dráhy (pozri kapitola 6). Vzhľadom na charakter domácností je však zrejmé, že tieto prechody v životnej dráhe sa realizujú ešte v domácnostiach rodičov jedného z mladých partnerov. Vzhľadom na ďalší priebeh kriviek (pozri graf č. 11 a 12) viacgeneračné súžitia vznikajú len dočasne, keďže osamostatnenie týchto mladých rodičov so sebou prináša nárast podielu domácností 2 dospelých s jedným, dvomi či viac deťmi (pozri graf č. 11, 13 a 14). Vo veku nad 40 rokov opätovne môžeme identifikovať zvyšovanie zastúpenia ostatných domácností so závislými deťmi ako dôsledok druhej vlny súžití rodičov so svojimi deťmi a ich partnermi a partnerkami.

V dôsledku toho podiel domácností 2 dospelých s aspoň tromi a viac závislými deťmi po 40 rokoch prudko klesá až pod hranicu 10 % (graf č. 11). S rastúcim vekom sa znižuje aj podiel domácností 2 dospelých s jedným alebo dvomi závislými deťmi. Vzhľadom na postupné opúšťanie domácnosti rodičov však najnižšie podiely tento typ dosahuje až v staršom produktívnom a seniorskom veku (graf č. 13 a 14).

Ako už bolo naznačené, dôležitým znakom v prostredí MRK je veľmi nízke zastúpenie osôb žijúcich v jednočlenných domácnostiach, ako aj v domácnostiach rodiča s aspoň jedným závislým dieťaťom (graf č. 15 a 16). Určitou výnimkou je len najvyšší vek žien v domácnostiach jednotlivcov (graf č. 15).

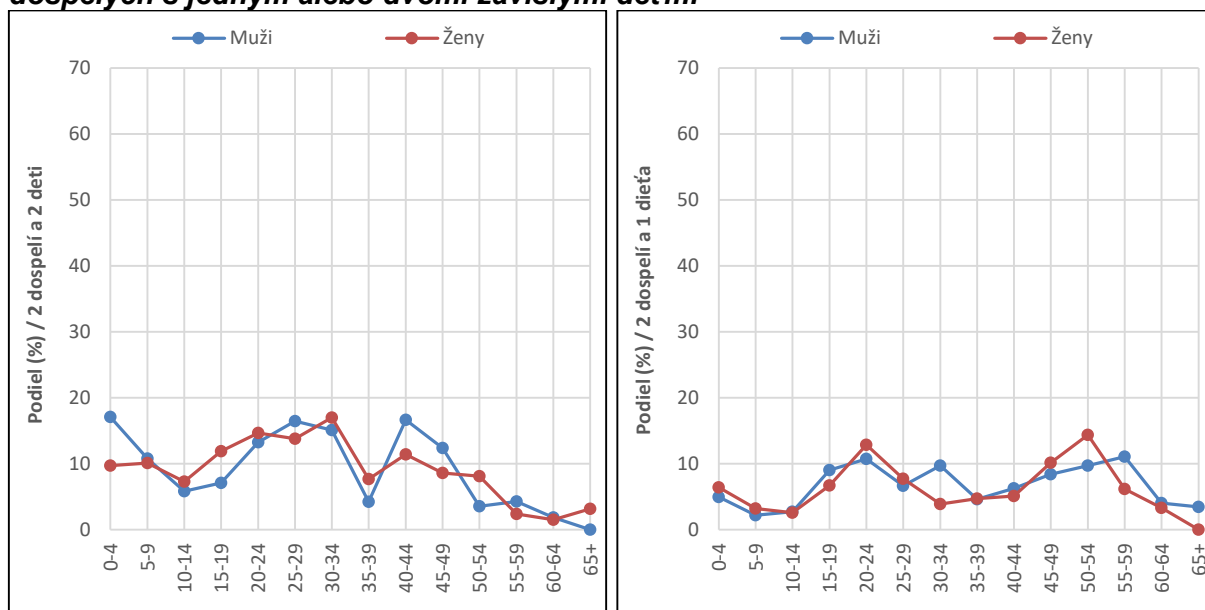
Graf č. 11 a 12: Zastúpenie mužov a žien podľa veku žijúcich v MRK v domácnostiach 2 dospelých s aspoň tromi závislými deťmi a ostatných domácnostiach so závislými deťmi

Zdroj: EU-SILC MRK 2020; výpočty autora

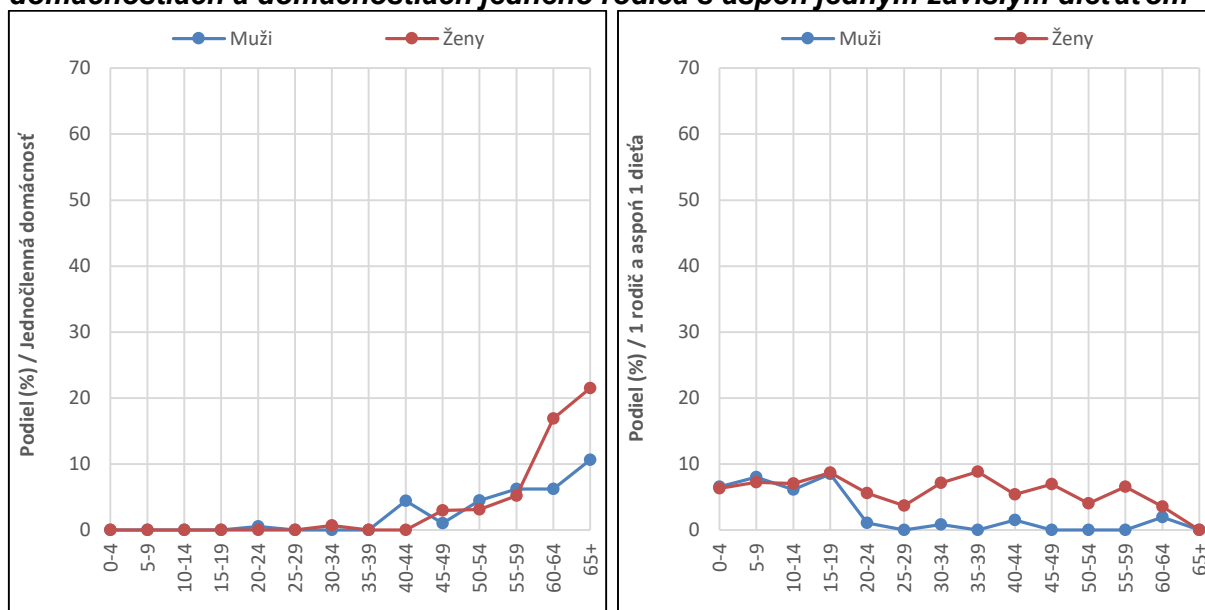
V domácnostiach bez závislých detí žije v prostredí MRK vo veku do 50 rokov len malá časť mužov a žien (graf č. 17 a 18). To je v súlade so skorým začiatkom materskej a rodičovskej dráhy, čo so sebou prináša následne aj skoré opustenie domácnosti svojich rodičov. Význam tohto typu domácností preto rastie predovšetkým v poreprodukčnom veku, pričom vyššie zastúpenie identifikujeme najmä u mužov. Vo veku 55 – 64 rokov v nich žila takmer každá 4 osoba.

Graf č. 13 a 14: Zastúpenie mužov a žien podľa veku žijúcich v MRK v domácnostiach 2 dospelých s jedným alebo dvomi závislými deťmi

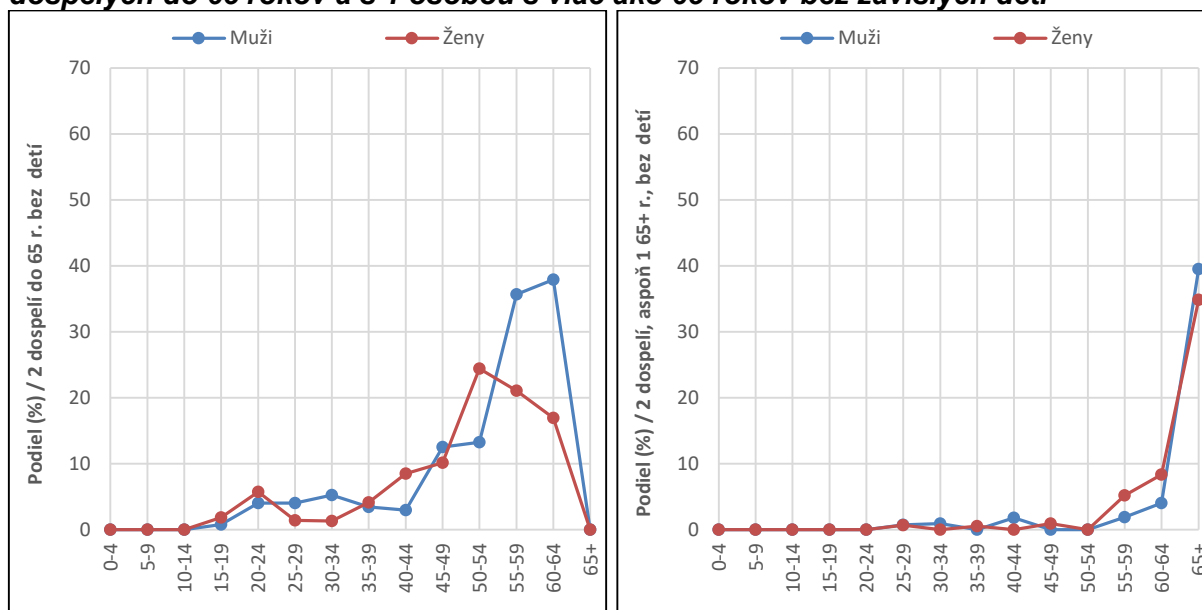
Zdroj: EU-SILC MRK 2020; výpočty autora

Graf č. 15 a 16: Zastúpenie mužov a žien podľa veku žijúcich v MRK v jednočlenných domácnostiach a domácnostiach jedného rodiča s aspoň jedným závislým dieťaťom

Zdroj: EU-SILC MRK 2020; výpočty autora

Graf č. 17 a 18: Zastúpenie mužov a žien podľa veku žijúcich v MRK v domácnostiach 2 dospelých do 65 rokov a s 1 osobou s viac ako 65 rokov bez závislých detí

Zdroj: EU-SILC MRK 2020; výpočty autora

6. BEZDETNOŠŤ A ČASOVANIE MATERSKÉHO ŠTARTU

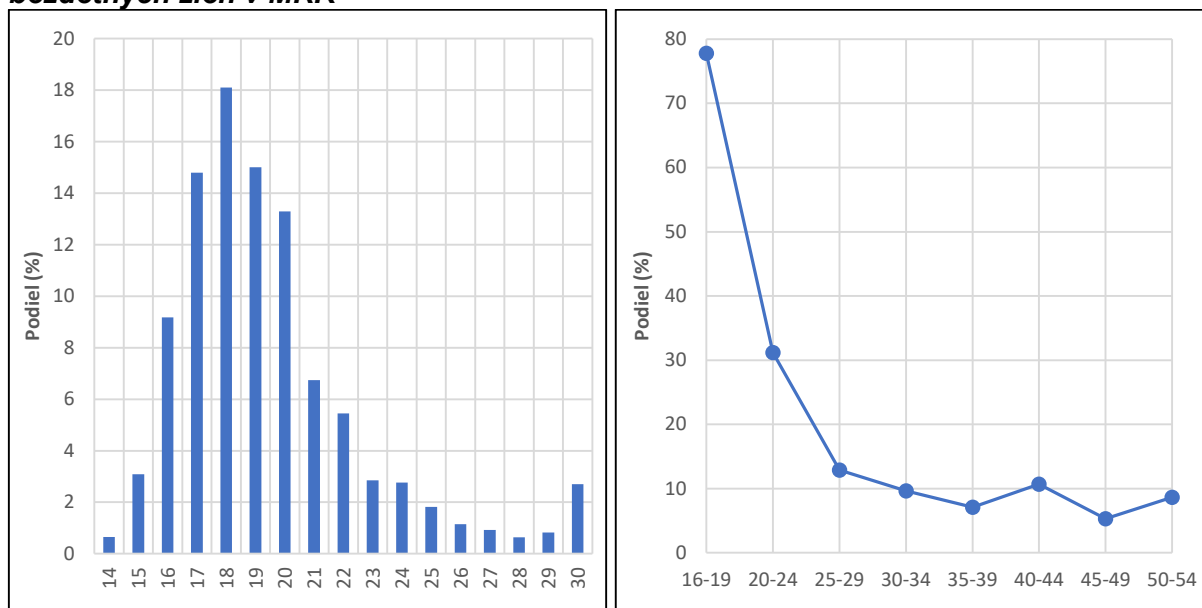
Jedným z najdôležitejších znakov reprodukčného správania rómskych žien na Slovensku a obzvlášť žien žijúcich v MRK je pretrvávanie skorého začiatku materskej dráhy [12,14, 17]. Práve nízky až veľmi nízky priemerný vek prináša aj rýchle znižovanie bezdetných osôb už vo veľmi mladom veku. Aj napriek tomu to však automaticky neznamená aj celkovo nízku konečnú bezdetnosť. Niektoré špecializované analýzy najmä v prípade mladších generácií poukazujú na prítomnosť nezanedbateľnej časti žien z prostredia MRK alebo osôb rómskej národnosti, ktorá sa do konca reprodukčného veku nestala matkou [14].

Zisťovanie EU-SILC MRK 2020 neumožňuje analyzovať priamo realizovaný plodnosť a z nej štruktúru žien (resp. mužov) podľa počtu živonarodených detí, keďže neobsahuje otázku na počet živonarodených detí žene. Aj napriek tomu je však možné analyzovať dva aspekty spojené s procesom plodnosti. Je to časovanie narodenia prvého dieťaťa odpoveďou na otázku o veku ženy pri narodení prvého dieťaťa v dotazníku C pre osoby vo veku 16 a viac rokov a nepriamo aj podiel bezdetných žien, čo predstavujú osoby, ktorých sa táto otázka netýkala.

Ako je zrejmé z grafu č. 19, najčastejšie uvádzaným vekom pri narodení prvého dieťaťa bol vek 18 rokov. Ten deklarovalo v zisťovaní EU-SILC MRK 2020 viac ako 18 % žien, ktoré sa aspoň raz stali matkou. Ďalších 15 % pripadalo na osoby vo veku 19 rokov a necelých 15 % na ženy vo veku 17 rokov. Spoločne sa tak v týchto troch vekových skupinách realizovala takmer polovica všetkých materských štartov. Z výsledkov zisťovania tiež vyplýva, že v ešte mladšom veku sa prvé dieťa narodilo zhruba 13 % matiek. Po dovŕšení 20. roku života sa tak prvýkrát matkou stáva len asi 26 % žien žijúcich v MRK. Skorý začiatok materskej dráhy v konečnom dôsledku potvrdzuje aj priemerný vek pri narodení prvého dieťaťa. Ten podľa reflektovaných odpovedí respondentiek v zisťovaní EU-SILC MRK 2020 dosahoval približne 20 rokov.

Ak sa zameriame na vývoj podielu bezdetných žien, potom na grafe č. 20 môžeme vidieť, že už vo veku 20 – 24 rokov zostáva bez dieťaťa len necelá tretina opýtaných. Vo veku 25 – 29 rokov bezdetnosť klesla na necelých 13 %. Smerom k starším vekovým skupinám sa však udržala na hranici alebo tesne pod hranicou 10 %. Z uvedeného tak môžeme odhadovať, že aj napriek identifikovanému skorému začiatku reprodukčnej dráhy a pomerne dynamickému poklesu bezdetnosti v už najmladších vekových skupinách, by bez skúseností s biologickým materstvom zostala v tomto špecifickom prostredí približne desatina žien.

Graf č. 19 a 20: Štruktúra žien podľa veku pri narodení prvého dieťaťa a odhad podielu bezdetných žien v MRK

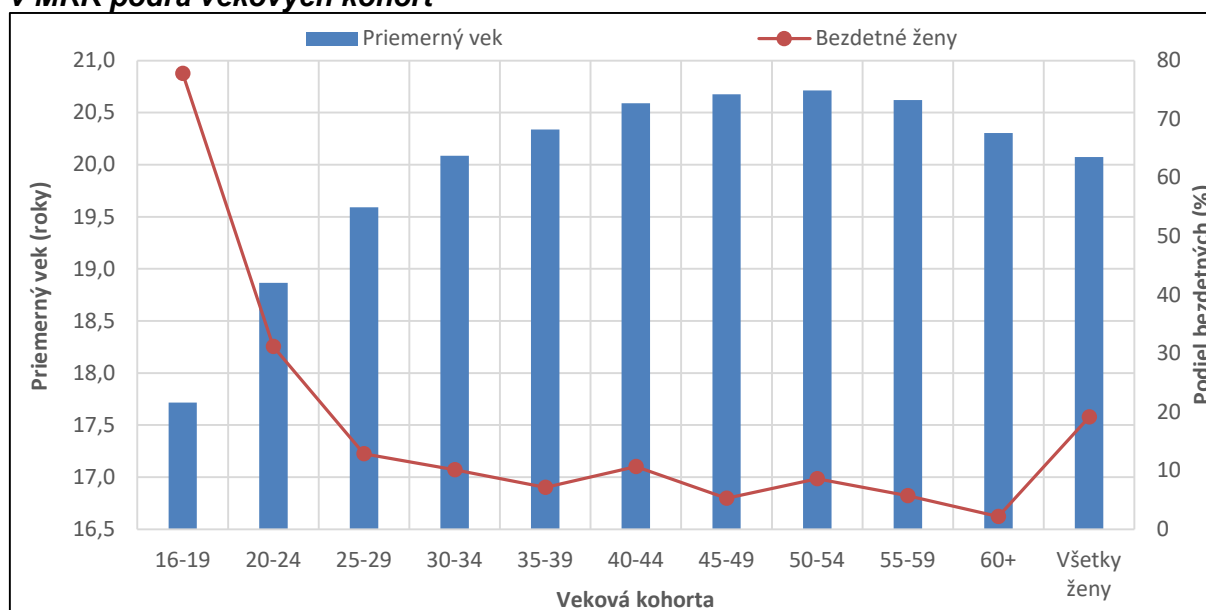
Zdroj: EU-SILC MRK 2020; výpočty autora

Zaujímavým z tohto hľadiska môže byť tiež prepojenie veku matky s jej vekom pri narodení prvého dieťaťa. Takýmto spôsobom je možné si urobiť určitú predstavu, či medzi jednotlivými vekovými kohortami dochádza, resp. došlo k zmene časovania materského štartu, alebo zostávajú medzikohortovo viac-menej stabilné. Výsledky takejto analýzy prezentuje graf č. 21.

V najmladších kohortách je hodnota priemerného veku značne ovplyvňovaná pomerne vysokou bezdetnosťou, a preto sa dá predpokladať, že ešte dôjde k jej zvýšeniu. V takejto podobe nás v podstate informuje len o časovaní materského štartu tých žien, ktoré sa v príslušnej vekovej kohorte už matkou stali. S dynamicky klesajúcou bezdetnosťou s rastúcim vekom žien však tento potenciálny efekt skreslenia stráca na význame a aj napriek tomu, že ženy ešte neukončili reprodukciu (resp. nie sú vo veku ukončenej reprodukcie), môže sa hodnota priemerného veku pri narodení prvého dieťaťa považovať za pomerne presnú aproximáciu. Nesporne zaujímavou je pritom skutočnosť, že vo vekových kohortách 40 – 59 rokov sa časovanie materského štartu medzi jednotlivými skupinami v podstate signifikantne nemení a zostáva na úrovni 20,6 – 20,7 roka. U najstarších kohort síce nastáva ešte určitý pokles, no v ich prípade musíme byť opatrní vzhľadom na celkovo nižšiu početnosť týchto osôb v MRK. Vzhľadom na to je zrejmé, že aj keď v mladších kohortách vo veku 30 – 39 rokov ešte dôjde k určitému nárastu, nedá sa už vzhľadom na nízku bezdetnosť (približne 10 %) očakávať, že by tento nárast mal výraznejšie

prekročiť hodnotu 20,5 roka. Získané výsledky tak jednoznačne signalizujú pretrvávajúcu medzikohortovú stabilitu mechanizmov skorého materstva v MRK.

Graf č. 21: Priemerný vek žien pri narodení prvého dieťaťa a podiel bezdetných žien v MRK podľa vekových kohort

Zdroj: EU-SILC MRK 2020; výpočty autora

7. ZÁVER

Zisťovanie EU-SILC MRK 2020 predstavuje dôležitý a v mnohých ohľadoch jedinečný zdroj údajov o príjmoch a životných podmienkach osôb žijúcich v MRK na Slovensku. Aj keď tento druh zisťovania nie je primárne určený na demografické účely, obsahuje viaceré údaje, ktoré je možné využiť pri analýze niektorých aspektov rodinného a reprodukčného správania osôb žijúcich v tomto špecifickom priestore.

Na tieto ciele je možno využiť predovšetkým odpovede na otázky v dotazníku A – Zloženie domácností a v dotazníku C – Údaje za osoby vo veku 16 rokov a viac. Tie poskytujú možnosť analyzovať vekovú a pohlavnú štruktúru, ďalej rodinný stav, existenciu konsenzuálnych zväzkov na právnom základe a bez právneho základu, veľkosť a typ domácností. Okrem toho sú súčasťou týchto dotazníkov aj niektoré otázky týkajúce sa začiatku vybraných životných prechodov. U žien je to vek pri narodení prvého dieťaťa. Vzhľadom na spôsob zápisu údajov o časovaní materského štartu je navyše ešte možné identifikovať biologicky bezdetné ženy a z nich konštruovať úroveň bezdetnosti s vekom ženy.

Analýza takto získaných údajov potvrdila veľmi mladú vekovú štruktúru osôb žijúcich v MRK na Slovensku. To je výsledok jednak vysokého zastúpenia detskej zložky a naopak, veľmi nízkeho podielu osôb vo veku 65 a viac rokov. Pre súčasný, ale najmä budúci populačný vývoj je tiež dôležité vysoké zastúpenie osôb v reprodukčnom veku. Uvedené progresívne nastavenie vekovej štruktúry potvrdzujú všetky aplikované indikátory veku (nízky priemerný vek, index starnutia, výrazne kladné hodnoty Billeterovho indexu). Rovnako je zrejmé, že populácia MRK na Slovensku vykazuje veľmi nízke zaťaženie produktívnej zložky neproduktívnou, pričom hlavná časť celkového ekonomického zaťaženia je formovaná detskou zložkou.

Skorý začiatok párového súžitia sa odzrkadľuje na pomerne dynamickom poklese podielu slobodných osôb už v mladšom veku. Tento trend sa však postupne spomaľuje a v druhej polovici reprodukčného veku a na jeho konci zostáva nezanedbateľná časť mužov i žien z MRK bez skúseností so životom v manželskom zväzku. To implikuje a získané výsledky to následne aj potvrdzujú, že medzi osobami z MRK sú pomerne často rozšírené konsenzuálne zväzky bez právneho základu. Tie dosahujú nízke zastúpenie len medzi najmladšími a najstaršími osobami.

Vzhľadom na mladú vekovú štruktúru je medzi dospelou populáciou MRK len pomerne malý podiel vdov a vdovcov. Najmä u žien však s vekom identifikujeme ich rastúce zastúpenie. Obdobne málo častými sú podľa výsledkov zisťovania EU-SILC MRK 2020 rozvedené osoby.

Skorý začiatok sa netýka len párového súžitia, ale aj načasovania materského štartu. Potvrdzuje to jednak rozloženie odpovedí na otázku o veku pri narodení prvého dieťaťa, keď dominantné postavenie mal vek 18 – 21 rokov, ale aj samotný priemerný vek žien, ktorý dosahoval približne 20 rokov. S tým súvisí aj dynamicky klesajúci podiel bezdetných žien. Súčasne však výsledky zisťovania EU-SILC MRK 2020 naznačili, že v druhej polovici reprodukčného obdobia, ako aj na jeho konci zostáva bez skúsenosti s biologickým materstvom približne desatina žien z MRK.

Medzi domácnosťami dominujú jednoznačne domácnosti 2 dospelých s tromi a viac závislými deťmi. Časté sú aj tzv. ostatné typy domácnosti so závislými deťmi, ktoré sú prezentované najmä viacgeneračným súžitím. Naopak, marginálne sú domácnosti jednotlivcov a málo prítomné sú aj domácnosti 1 rodiča s aspoň jedným závislým dieťaťom. To sa odzrkadľuje aj na veľkostnej štruktúre domácností, s prevahou viacpočetných domácností. V dôsledku toho priemerný počet členov pripadajúcich na jednu domácnosť v MRK dosahuje až takmer 5,6 osoby.

LITERATÚRA

- [1] DUBAYOVÁ, M.: Rómska rodina na Slovensku: Pokus o kultúrnologickú reflexiu. In: Slovenský národopis, 1994, roč. 42, č. 2, s. 129 – 138.
- [2] KALIBOVÁ, K.: Špecifické rysy úmrtnosti romskej populácie v Československu. In: ÚMRTNOST a stárnutí obyvateľstva v ČSSR. ACTA DEMOGRAPHICA VIII. Praha: Československá demografická spoločnosť pri ČSAV, 1988, s. 63 – 70.
- [3] KALIBOVÁ, K.: Charakteristika úmrtnostných poměrů romské populacev ČSSR. In: Demografie, 1989, roč. 31, s. 239 – 250.
- [4] KALIBOVÁ, K.: Demografické charakteristiky romskej populácie v Československu. Disertačná práca. Praha: PŘF UK, 1991.
- [5] KUMANOVÁ, Z. – DŽAMBAZOVIČ, R. : Rómska rodina: na rozhraní medzi tradicionalitou a modernitou. In: Vašečka, M. (ed.) ČAČIPEN PAL O ROMA Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku. Bratislava: IVO, 2002. s. 503 – 598.
- [6] MARKOVIČ, F. – PLACHÁ, Ľ.: Príjmy a životné podmienky v marginalizovaných rómskych komunitách: Vybrané ukazovatele zo zisťovania EU SILC MRK 2020. Bratislava: Úrad splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity, 2021.
- [7] MLÁDEK, J. – PUKAČOVÁ, J.: Mladé vekové štruktúry Rómov na Slovensku. In: Acta Geographica Universitatis Comenianae, 2012, roč. 56, č. 1, s. 3 – 24.
- [8] MLÁDEK, J. – ŠIROČKOVÁ, J.: Kohabitácie ako jedna z foriem partnerského spoluzitia obyvateľstva na Slovensku. In: Sociológia, 2004, roč. 36, č. 5, s. 423 – 454.

- [9] RADÍČOVÁ, I.: Rómovia na prahu transformácie. In: Vašečka M. (ed.): ČAČIPEN PAL O ROMA. Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku. Bratislava: IVO, 2002, s. 79 – 92.
- [10] ŠPROCHA, B.: Úmrtnosť a zdravotný stav rómskej populácie na Slovensku. 1. časť. In: Slovenská štatistika a demografia, 2012, roč. 22, č. 3, s. 86 – 101.
- [11] ŠPROCHA, B.: Úmrtnosť a zdravotný stav rómskej populácie na Slovensku. 2. časť. In: Slovenská štatistika a demografia, 2012, roč. 22, č. 3, s. 18 – 32.
- [12] ŠPROCHA, B.: Reprodukcia rómskeho obyvateľstva na Slovensku a prognóza jeho populačného vývoja. Bratislava: Prognostický ústav SAV, 2014.
- [13] ŠPROCHA, B.: Rómska populácia na Slovensku a kohortná plodnosť rómskych žien podľa výsledkov sčítania obyvateľov, domov a bytov 2011. In: Demografie, 2017, roč. 59, č. 2, s. 118 – 131.
- [14] ŠPROCHA, B. – ĎURČEK, P.: Rómovia na Slovensku v sčítaniach obyvateľov 1980 – 2011. Bratislava: INFOSTAT, 2017.
- [15] VAŇO, B.: Demografická charakteristika rómskej populácie v SR. Bratislava: INFOSTAT, 2001.
- [16] VAŇO, B. – HAVIAROVÁ, E.: Demografické trendy rómskej populácie. In: Vašečka, M. (ed.) ČAČIPEN PAL O ROMA. Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku. Bratislava: IVO, 2002, s. 475 – 502.
- [17] VAŇO, B. – MÉSZÁROS, J.: Reprodukčné správanie obyvateľstva v obciach s nízkym životným štandardom. Bratislava: INFOSTAT, 2004.

RESUMÉ

Cieľom článku je analýza vybraných aspektov rodinného a reprodukčného správania osôb žijúcich v marginalizovaných rómskych komunitách na Slovensku prostredníctvom výsledkov špecializovaného zisťovania EU-SILC MRK 2020. Využívame získané údaje týkajúce sa veku, pohlavia a rodinného stavu respondentov. Ďalej bola pozornosť zameraná na vek pri vstupe do prvého manželstva a u žien pri narodení prvého dieťaťa. Okrem toho bolo možné hodnotiť tiež podiel bezdetných žien podľa veku, ako aj zastúpenie osôb žijúcich v kohabitáciách. Nemenej dôležité sú tiež informácie týkajúce sa veľkosti domácností a ich typu.

Získané výsledky potvrdili viaceré špecifiká osôb žijúcich v prostredí marginalizovaných rómskych komunít. Predovšetkým to je veľmi mladá veková štruktúra podmienená vysokým zastúpením detskej a reprodukčnej zložky a naopak veľmi nízkeho podielu osôb v seniorskom veku. Rovnako výsledky poukázali na skorý začiatok vstupu do prvého manželstva a materstva. Na druhej strane však tiež signalizujú, že nezanedbateľná časť osôb v tomto prostredí zostáva žiť mimo manželského zväzku a nestáva sa biologickým rodičom. Dôležitou alternatívou manželstva sú rôzne formy konsenzuálnych zväzkov bez legislatívneho ukotvenia. Týka sa to predovšetkým mladších osôb (nad 20 rokov) a postupne ich podiel s vekom následne klesá. V najstarších vekových skupinách je ich zastúpenie už pomerne nízke. Nízky podiel dosahujú tiež rozvedené a ešte viac ovdovené osoby.

Typickým znakom v prostredí marginalizovaných rómskych komunít sú relatívne veľké domácnosti, keď priemerný počet jej členov dosahuje takmer 5,6 osoby. Prevalu majú najmä 4 – 6 členné domácnosti, kým naopak, domácnosti jednotlivcov sú marginálnym javom. Z hľadiska typu domácností jasnú dominanciu majú rodinné domácnosti dvoch dospelých so závislými deťmi (najmä tromi a viac). Dôležité sú aj tzv. ostatné domácnosti dospelých so závislými deťmi, ktoré predstavujú predovšetkým rôzne formy viacgeneračných súžití. Okrem domácností jednotlivcov sú málo zastúpené aj rodinné domácnosti bez závislých detí a neúplné rodiny. Vývoj typov domácností

s vekom osôb v prostredí marginalizovaných rómskych komunít pritom úzko súvisí so spomínaným skorým začiatkom párového spolužitia a materskej dráhy.

RESUME

The aim of the article is to analyze selected aspects of the family and reproductive behavior of people living in marginalized Roma communities in Slovakia by means of the results of the specialized EU-SILC MRK 2020 survey. We use the data obtained regarding the respondents' age, sex and marital status. Furthermore, attention was focused on the age at first marriage and for women at the birth of their first child. In addition, it was also possible to evaluate the share of childless women by age, as well as the representation of persons living in cohabitation. The information regarding the size of the household and its type is equally important. The obtained results confirmed several specificities of persons living in the marginalized Roma communities. Above all, it is a very young age structure conditioned by a high representation of the child and reproductive component and, on the contrary, a very low proportion of people in senior age. The results also pointed to the early onset of entry into the first marriage and motherhood. On the other hand, however, they also indicate that an inconsiderable part of persons in this environment remain living outside the marriage union and do not become biological parents. An important alternatives to marriage are various forms of consensual unions without legislative anchoring. It mainly concerns younger people (over 20 years old) and their share gradually decreases with age. In the oldest age groups, their representation is already relatively low. A low share is also achieved by divorced and even more by widowed persons. A typical feature in the marginalized Roma communities are relatively large households, with the average number of its members reaching almost 5.6 persons. Households with 4-6 members are predominant, while single-person households are a marginal phenomenon. From the perspective of household type, family households of two adults with dependent children (especially three or more) clearly dominate. Also important are the so-called other households of adults with dependent children, which primarily represent various forms of multigenerational cohabitation. In addition to single-person households, family households without dependent children and single-parent families are also underrepresented. The development of household types with the age of persons in marginalized Roma communities is closely related to the afore-mentioned early start of cohabitation and motherhood.

PROFESIJNÝ ŽIVOTOPIS

Doc. RNDr. PhDr. Branislav Šprocha, PhD., absolvoval magisterské štúdium na Prírodovedeckej fakulte Univerzity Karlovej v Prahe v odbore demografia a geodemografia (2006). V roku 2011 ukončil doktorandské štúdium v programe demografia a v roku 2021 sa na Prírodovedeckej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave habilitoval v odbore humánna geografia. Od roku 2007 je vedeckovýskumným pracovníkom Výskumného demografického centra pri INFOSTAT-e a od roku 2009 vedeckým pracovníkom Prognostického ústavu Centra spoločenských a psychologických vied SAV. V roku 2015 sa stal vedúcim Výskumného demografického centra. V oblasti demografie sa špecializuje na problematiku rodinného a reprodukčného správania a ich vplyvu na spoločnosť. Okrem toho sa zameriava na analýzu vybraných populačných štruktúr, reprodukčného správania rómskeho obyvateľstva na Slovensku a otázky konštrukcie populačných prognóz.

KONTAKT

branislav.sprocha@gmail.com